

Afslutningsvis omtaler *Claus Norup Nielsen* hefte for *Kritisk Juss* nr. 3/4 1984, der er et jubilæumsnummer. Norsk Retspolitisk Forening og *Kritisk Juss* er begge fyldt 10 år. Retfærds redaktion ønsker til lykke.

April 1985

Lis Frost og Jens Vedsted-Hansen har været temaredeaktører af dette nummer.

Försörjning i ett könskampsperspektiv

Av *Karin Widerberg*

Familjeförsörjaren är i ett globalt perspektiv, och snart också i ett nordiskt perspektiv, en kvinna. Men hon försörjer sig och sina barn på andra villkor än mannen har gjort och gör. I våra samhällen har föreställningen om mannen som försörjare utgjort ett centralt element i etablering av arbets- och löneskillnader mellan könen, i könsidentiteten och i samhällets konsolidering runt familjeenheten. Den har med andra ord varit avgörande för samhällets strukturering och för vår föreställningsvärld.

Nu håller den manlige försörjaren på att försvinna både ideologiskt och som en realitet. Kvinnor delar försörjningsbördan med männen eller tar deras plats som familjeförsörjare, men de gör det på andra, »kvinnliga«, villkor. Därmed uppstår krav på en annan samhällelig organisering och nya föreställningar om könsidentitet. Den gamla, patriarkala försörjningsrelationen var en dominans-underordningsrelation mellan könen, där sexualitet och pengar var invävda. Vad händer då med maktrelationen mellan könen då försörjningsrelationen förändras? Jag tror att vi idag befinner oss i en revolutionerande period när det gäller relationer man-kvinna-barn. Genom att studera förändringar i försörjningsrelationen kan vi fånga in många, om än inte alla, de förändringar som inverkar på kvinnor och mäns situation och på deras relation.

I denna artikel vill jag teckna *några* av trådarna i den väv som försörjningsrelationen idag utgör. Det blir ingen heltäckande bild. Många faktorer och förhållanden utelämnas, särskilt de som jag menar har behandlats i tidigare arbeten. Hänvisning till dylik litteratur kommer i viss utsträckning att göras. De aspekter jag här tar upp är sådana som oftast har förbisetts eller ej satts in i ett sammanhang. Och det är sammanhanget, en bild, jag söker konstruera i denna artikel. Jag hoppas därför att luckorna, hålen, i den bild jag nedan tecknar inte ska irritera läsaren utan istället inspirera till egna reflexioner och därmed till skapandet av en egen mer heltäckande bild.

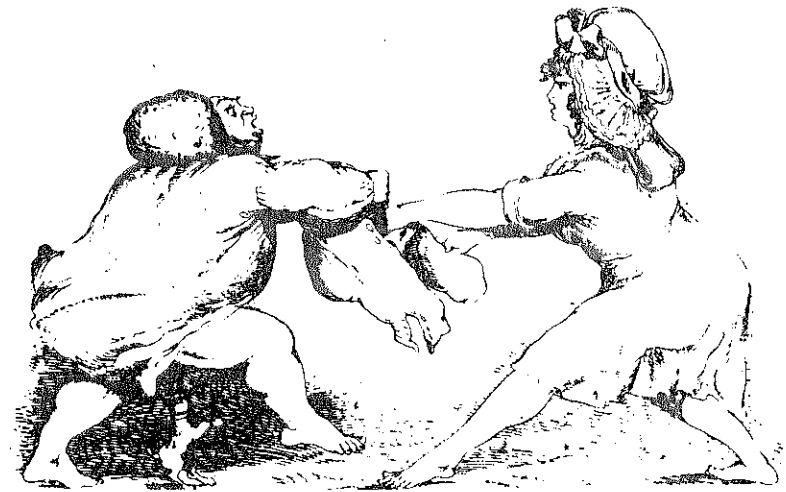
Hur har ideologin om den manlige försörjaren kunnat uppstå?

Via begreppen *arbetsvärdering* och *arbetsdelning* tror jag vi kan finna en (inte den enda) förklaring till uppkomsten av ideologin om den manlige försörjaren. Som vi väl alla känner till rådde det i bondesamhället en strikt arbetsdelning efter kön. Vilka arbetsuppgifter som utfördes av respektive kön varierade dock med region, klass mm. Det viktiga syntes vara att arbetsuppgifterna i en given social situation var fast könsbestämda. Könen var olika och skulle vara olika. Det har hävdats att det var en främmande tanke att man kunde eller skulle jämföra och mäta könen mot varandra¹⁾. Man var född till kvinna eller man lika väl som man var född till bonde eller godsägare. För könsidentiteten var arbetsdelningen lika viktig som den biologiska skillnaden. Kvinnor var de som kunde utföra vissa typer av arbetsuppgifter och män var de som kunde utföra andra typer av arbetsuppgifter.

Arbetsdelningen skapade ett ömsesidigt behov av varandras arbetskraft. Äktenskapet som institution för heterosexualitet och barnafödande, är det som knyter samman könen. Och här krävs det verkligen två kön för att det ska bli något »resultat«. Arbetsdelning mellan könen har i detta perspektiv betraktats som ett medel att garantera heterosexualiteten²⁾. Med andra ord, organisering av heterosexualiteten är den primära samhälleliga organiseringen och det som ger upphov till skapandet av olika kön via arbetsdelning.

Även om vi skulle kunna fastställa heterosexualitetens organisering som den ursprungliga orsaken till arbetsdelning mellan könen, lever vi idag i samhällen som är produkter av det ständiga samspelet mellan produktionens och heterosexualitetens organisering. Förändringar i produktionens organisering har inverkat på heterosexualitetens organisering som i sin tur inverkat på produktionens organisering, osv i eviga varv. Att fråga sig vad som kommer först är kanske lika nytteslöst som i historien om hönan eller ägget. De är lika viktiga för en förståelse av samhällens struktur (tex kön, klasser...) och funktions sätt (könskamp, klasskamp). Att jag här valt att särskilt lyfta fram heterosexualitetens betydelse som förklaring till arbetsdelning mellan könen är för att jag menar att den hitills utelämnats eller undervärderats i de materialistiska förklaringarna. Könsroller och arbetsdelning mellan könen kan inte uteslutande eller ens huvudsakligen förklaras utifrån produktionens organisering. Sexualitet och könskamp har också ett finger med i spelet, vilket jag strax ska försöka visa.

Först vill jag dock säga ett par ord om makt: dominans och underordning mellan könen. Bondesamhället var ett patriarkalt samhälle i den »förfeministiska« bemärkelsen av ordet. Det hade en starkt hierarkisk och statisk struktur där makten följde skikt och kön. I hushållet rådde husbondeväldet (pater fa-

„Wem gehören die Hosen?“ Englischer Kupfer 1798

Kampen om bukserne, engelsk kobberstik 1798.

milias). Mannen hade makt över hushållsmedlemmarna i »gemensamma« angelägenheter och i situationer och frågor då könen, de olika åldersgrupperna och tjänstegrupperna möttes. *Men* arbetsdelningen innebar att könen i sina arbetsuppgifter var självständiga och stod utanför varandras kontroll. Man skulle kunna säga att männens makt över kvinnorna vid denna tid var *specifik* (den gällde vissa områden och frågor) och *tydlig* (den var inskriven i rätten och uttalades i ideologier). Det är mot bakgrund av denna arbetsdelning med tillhörande auktoritetsfördelning som folklivsforskare har kunnat hävda att kvinnorna, trots det formella patriarkatet, hade en starkare ställning än de borgerliga kvinnorna under den tidiga kapitalismen³⁾.

Arbetsdelning och maktindelning mellan könen rådde följaktligen i bondesamhället. Men hur var det med arbetsvärderingen? Folklivsforskare har hävdats att båda könen arbetsuppgifter var lika nödvändiga och viktiga. Faktum är dock att då pengar utbetalades erhöll det manliga könet en större ersättning. Historiker har angivit två orsaker härtill: männen åt mer och de var män (dvs i ett patriarkat mer värda). När det gäller själva försörjartanken så var den i denna typ av patriarkat uttalad som att mannen hade att sörja för, ta ansvar för och ha omsorg om sina underlydande (Bonus pater familias).

Låt oss nu se vad som händer vid övergången till ett kapitalistiskt industri-

samhälle. I ett marxistiskt perspektiv innebär arbetets förläggning utanför hemmet att det blir ett problem för kvinnor att förena lönearbete med barnafödande och barnomsorg. Därför, menar man, uppstår en arbetsdelning mellan könen som innebär att männen är de huvudsakliga lönearbetarna och kvinnorna de huvudsakliga omsorgsarbetarna. Detta är säkert riktigt men det är inte den enda förklaringen och framförallt inte en som kan användas för att förstå könsarbetsdelningen *inom* lönearbetet.

I bondesamhället blandades inte könen med varandra och den enskilde mannen hade uppsikt och kontroll över »sina« kvinnors sexualitet. Genom lönearbete utanför familjen mister de denna kontroll. I lönearbetet gäller inte familjekontrollen, där träffas främmande och anonyma kvinnor och män. Faderns, sonens och broderns vakande öga över makans, dotterns eller systemens dygd, upphör. Att låta »sina« kvinnor lönearbeta, om än endast med andra kvinnor, innebär att de ska arbeta åt andra män och att de kommer ut i männens samhälle »på egen hand«. De kommer med andra ord att konfronteras med andra män utan att »deras« män har kontrollen över det. Kanske är detta också en del av förklaringen till varför många män även idag ogillar och försöker förhindra att »deras« kvinnor lönearbeta. Att släppa in kvinnor i manliga arbeten uppfattas som detsamma som att släppa lös sexualitet och oordning. Dessutom hotas det manliga brödrskapet i arbetet. I skönlitteratur och i historiskt källmaterial finner vi utsagn med ovan innebörd. Vi har varit så upptagna med att visa hur arbetsdelning ger upphov till könsroller att vi inte riktigt lyssnat till dessa röster.

Genom de patriarkala traditionerna hade männen makt att genomföra en arbetsdelning efter kön, både inom lönearbetet och mellan lönearbete och omsorgsarbete. När det gäller *könsarbetsdelningen på lönearbete och omsorgsarbete* så är det roligt att kombinera lönearbete med barnafödande och omsorgsarbete. Produktionen följer inte kroppens (eller jordens) cykler. Den är tvärtom upplagd så att den förnekar dem. Oavsett ålder, kön, väderlek, årstid, hälsa mm startas och avslutas arbetsdagen vid en viss tidpunkt. Själva arbetet är också organiserat utan hänsyntagande till »individuella egenheter« och bygger på principen om arbetskraftens likhet och utbytbarhet. Kvinnans kön, sexualitet och frodighet utgör i denna produktionsform ett främmande och störande element i den rationellt upplagda driften. Barnafödande och amning passar inte in, det är moment som hindrar »automatiken«.

Så framställs eller kan den kapitalistiska produktionen framstå. Men vid ett närmare betraktande ser vi att den kapitalistiska produktionen organiserats utifrån patriarkala värderingar och följaktligen vilar på en högst orationell och okapitalistisk grund.

Det gamla patriarkatet upphörde inte att finnas till i och med övergången till lönearbetssamhället. Tvärtom så överfördes och genomströmdes »det nya sam-

hället« och då inte minst produktionen av patriarkala värderingar. Historiska studier utförda av feminister visar hur arbetsköparna organiserade produktionen på olika sätt för kvinnor och män på uttalat patriarkala grunder⁴). Arbetsredskap, arbetsprocess och arbetstid utformades tex med hänsyn till kön. Att arbetsköparna köpte den dyraste arbetskraften och uppvisade en sådan »orationell« (i bemärkelsen olönsam) motvilja mot att anställa kvinnor får här en förklaring i de patriarkala värderingarna. Den gode kapitalisten var som den gode husbonden. Ogifta kvinnor kunde han ta »hand om« men gifta kvinnor hade inte i hans fabrik att göra, de borde stanna hemma och ta hand om barnen. Hur skulle det annars gå för familjen och samhället.

De manliga arbetarna å sin sida verkade också aktivt för en *arbetsdelning efter kön inom lönearbetet*. På det sättet kunde de vidmakthålla de gamla löneskillnaderna efter kön. När väl arbetsdelningen var ett faktum kunde sen legitimeringsgrunderna för löneskillnaderna få växla (tungt, ansvarsfullt mm). Kön kommer före lön.

Kapitalister och manliga arbetare förenades i det manliga brödrskapet och båda parter lät de patriarkala värderingarna genomsyra den kapitalistiska produktionens organisering⁵). Detta trots att den patriarkala organisationsformen med könsarbetsdelning ej kan sägas vara förenlig med deras »objektiva intressen«. Arbetarklassen tjänar ju mest på att stå enad mot fienden. Varje segregering av arbetskraften innebär en försvagning av klassen. Kapitalisterna tjänar *långsiktigt* på en segregering efter kön men skulle *kortsiktigt* ha tjänat på att anställa kvinnor, den billigare arbetskraften⁶).

Arbetsdelning efter kön, att könen är olika och inte bör blandas för att undvika sexuell oro och upplösning samt mannens högre värde, dessa förhållanden hemmahörande i bondesamhället har sålunda utgjort viktiga grunder för könsarbetsdelningen inom lönearbetet. Den kapitalistiska produktionens könsarbetsdelning har med andra ord patriarkala grunder.

I denne utveckling har kvinnor och män *inte* haft gemensamma intressen (till skillnad från könsarbetsdelningen i lönearbete och omsorgsarbete). Här har tvärtom könskampen blossat ofta och häftigt. Kvinnorna har kämpat för att få tillträde till utbildningar som krävs för att få mer kvalificerade och bättre betalda jobb. De har slagits för att få dessa jobb och för att få vara med i facken. Och männen har kämpat emot.

Försörjarargumentet har i denna kamp kanske varit det flitigaste använda och viktigaste argumentet som männen brukat för att motivera löneskillnader efter kön. Könsarbetsdelning med åtföljande löneskillnader gjorde männen till familjeförsörjare och som sådana behövde de högre löner än kvinnor. Ett cirkelresonemang som tar utgångspunkt i patriarkala traditioner. Till detta kommer givetvis också realiteten att de lönearbetande kvinnorna miste jobben eller i varje fall inkomsten då de stannade hemma för att vårda ett nyfött

barn. Deras låga löner räckte också dåligt till för att försörja sig och barnen. Den kapitalistiska produktionens organisering efter patriarkala värderingar skapade med andra ord ett behov av och en önskan om en manlig försörjare hos kvinnorna (åtminstone de gifta och de med barn). Därför kunde de gifta kvinnorna också gå samman med männen mot kvinnors lönearbete eller lika löner för att söka förhindra att kvinnlig »billig« arbetskraft pressade ner männens »försörjarlöner«.

Kvinnorna var alltså splittrade och könskampen inom lönearbetet stod till en början främst mellan ogifta kvinnor och män. Och de ogifta kvinnorna var också den första kvinnogrupp som erhöll en del av männens rättigheter (tex myndighet). Först för ett par årtionden sedan blev det förbjudet att avskeda någon pga giftermål eller barnsbörd. Myndighet erhöll de gifta kvinnorna på 20-talet, i Sverige 50 år efter att de ogifta kvinnorna blivit myndiga. Hur svårt det var att få igenom lagstiftning som tillerkände den gifta kvinnan myndighet, äganderätt mm, visar hur seglivade de patriarkala föreställningarna var⁷⁾. Juridiskt avlevades det förkapitalistiska husbondeväldet alltså först en bit in på vårt århundrade.

Kapitalistiska och patriarkala värderingar och strukturer har på detta sätt vävts ihop till en könsstruktur vi lever med än idag. Vi har invaggats i en tro, som marxister kanske inte minst via indelningen i olika produktionssätt, att den traditionella auktoritetsformen – patriarkat – har ersatts av opersonlig, kapitalistisk kontroll. Uttryckt i Webers termer, att vi har erhållit ett rationellt-legalt auktoritetssystem. Med ett könskampsperspektiv ser vi att det traditionella auktoritetssystemet inte bara har överlevt utan faktiskt också format de ändrade relationerna i det industriella samhället.

Att arbetet struktureras utifrån kön med åtföljande skillnader i makt och lön, är inte bara historia. Det göres runt omkring oss här och nu. Vi ser det knappt för könsdifferentieringen är så »naturlig« och allstädes närvarande. Då vi uppmärksammar det är det kanske främst när något bryter mot den »naturliga« könsuppdelningen. Som tex under 2:a världskriget i de krigförande länderna. Kvinnorna tog där över männens jobb, heter det. Studier visar dock att man gjorde allt för att ej bryta mot den »naturliga« arbetsdelningen mellan könen⁸⁾. Arbetsuppgifterna omdefinierades och deras »omsorgsinnehåll« lyftes fram. Härigenom förväntades kvinnorna kunna klara av dessa arbetsuppgifter som på detta sätt inte heller hotade deras kvinnliga identitet (något männen bekymrade sig för). De kunde med andra ord fortsätta att vara kvinnor trots att de hade mansjobb i industrin. Problemet med att få kvinnorna tillbaka till hemmen då männen återvände efter kriget löste en del industrier genom att söka anställa de krigförande männens kvinnliga familjemedlemmar. Man gjorde också speciella anställningsavtal och »seniority lists« eller gav de nyanställda (kvinnorna) en lärlingstitel.

Att omdefiniera de manliga arbetsuppgifterna till kvinnliga kunde legitimeras lägre löner. I en del fackliga förbund blev man dock rädd att detta sen skulle drabba de hemåtvändande männen och gick därför in för »equal pay« och mot könsbestämda arbetsuppgifter. Samma fackförbund kunde före kriget ha uttalat sig för en arbetsdelning (och lönedelning) efter kön. Det är tydligt att männens könsintressen i en del fall bäst kan hävdas genom jämställdhetssträvanden.

Sammanfattningsvis menar jag att vi kan förstå en del av bakgrunden till dagens försörjningsrelationer genom de trådar jag här tecknat. Patriarkala traditioner och värderingar om sexualitet och makt, köns olikhet och mannens överhöghet har kunnat motivera arbets- och lönedelning efter kön i en kapitalistisk produktion. Den kapitalistiska produktionsformen innebär också en konflikt för kvinnor att kombinera lönearbete med omsorg om barn men denna konflikt har *aktivt vidmakthållits och förstärkts* genom att arbetet organiserats utifrån patriarkala föreställningar. Så har familjelöner-försörjarlöner-manslöner kunnat uppstå. Andra förhållanden än de jag har berört har givetvis också medverkat här till, tex den borgerliga familje- och könsrollsideologin. Men om detta har det skrivits en del tidigare⁹⁾.

Den kvinnliga försörjaren – i allas intressen?

Idag lönearbetar allt fler gifta kvinnor och kvinnor med småbarn. De gör det på »husmorsbetingelser« – dvs de väljer och erbjuder arbetstid och jobb utifrån omsorgsuppgifter för man och barn, och till »husmorslön« – dvs låg lön som fungerar mer som ett bidrag än som en huvudkälla till familjens försörjning. De få, men dock egna, pengarna utgör trots allt tillsammans med abortlagstiftning och jämställdhetsideologi några av grundförutsättningarna för kvinnors självständighet gentemot männen. Kvinnor kan idag bestämma om och när de vill ha barn och de kan försörja sig och barnen själva. Och inte minst viktigt, detta har kvinnor ideologiskt *rätt* till, mycket tack vare kvinnorörelsen och jämställdhetsideologi.

Men det är kanske också *en utveckling männen haft intresse i* och verkat för. Det hävdas åtminstone i en studie av mansrörelser och ideologier i USA från 50-talet och fram till idag¹⁰⁾. Vi saknar likartade studier i Skandinavien och jag ska därför beröra denna studie något trots att de beskrivna förhållandena är så amerikanska.

Fram till 1950-talet rädde, menar författaren, ideologin om den manliga försörjaren. Män som ej »ställde upp«, »tog sitt ansvar«, »blev vuxna« förklarades av läkar- och samhällsvetenskap som avvikare. På 1950-talet uppstod den första artikulerade rebellrörelsen, *Playboyrörelsen*. Till skillnad från det ansvarsfulla »försörjarlivet« som var »en långsam död«, erbjöd Playboy-

ideologin ett mansliv som var roligt. Män skulle njuta av livet, tänka på sig själva och ta för sig av livets goda. Varför gifta sig när man kan köpa det man vill ha, när man vill ha det? *Beatnik* och *hippierörelsen* som följde hack i häl, var bärare av en ideologi som innebar att »man« tog avstånd inte bara ifrån äktenskap och försörjning utan också ifrån lönearbete, vilket ju inte gällt playboyideologin. På 1960-talet kommer de medicinska och psykologiska motiveringarna till mannens nya roll. Stress som ger upphov till hjärtinfarkt är medicinska argument för att män ska jobba mindre, ta det lugnt och tänka på sig själva. Den nya psykologin predikar individualitetens evangelium och utveckling av jaget. Ansvar och bindningar förhindrar »tillväxt« och »själverrealisering«. Om man med andra ord binder upp sig (till familj och därmed till hårt lönearbete) kan man inte utveckla sina möjligheter. Man riskerar dessutom att bli sjuk, fysiskt och psykiskt.

Detta är en ideologisk utveckling som författaren menar har passat som hand i handske med kvinnorörelsens kamp för kvinnors självständighet. Är det därför, dvs att männen vill komma bort från försörjarrollen, som abortlagstiftning, kvinnors förvärvsarbete och jämställdhetsideologi »passerar«?

Att männen flyr sitt försörjaransvar och att kvinnorörelsen ses som medpartner är bakgrunden, menar författaren, till de anti-feministiska kvinnorörelserna i USA. Kvinnor kämpar där emot jämställdhet (tex Equal Rights Amendments, som skulle innebära att en mängd diskriminerande delstatlig lagstiftning skulle försvinna) för att de vill värna om mannens försörjning av sig och sina barn.

Det är medelklassens män och ideologier som beskrivs i denna studie¹¹⁾. Och det är amerikanska förhållanden. Men trots detta menar jag att den reser viktiga frågor om mäns intressen och handlande när det gäller försörjning och jämställdhet. Kanske håller nu verkligen den borgerliga ideologin om »var och en sin lyckas smed« på att förverkligas? Håller den patriarkala familjen rent av på att slutligen bryta samman?

I Sverige talar man om den nya familjen, »*mor-barn familjen*«, där männen skiftar och är »gäster«. Här är kvinnorna de huvudsakliga försörjarna. Som kvinnor har de sämre löner och är följaktligen försörjare på sämre materiella villkor än män. De jobbar heltid och är då dessutom ensamma med ansvaret och arbetet med hem och barn. Det är alltså de gifta kvinnorna och *inte* de ensamstående småbarnsmödrarna, som bäst skulle behöva det, som arbetar deltid. Jag vill påstå att ensamstående småbarnsmödrar är den hårdast exploaterade gruppen i det svenska samhället idag. En kombination av lönearbets- och jämställdhetsideologi är några av de viktigaste orsakerna härtill. I Sverige ska alla lönearbeta och bidra utgår i huvudsak endast som ersättning för förlorad arbetsinkomst. Därför framstår tex några av de norska ordningarna som främmande i ett svenskt (jämställdhets- och lönearbets)perspektiv. I Norge är

faktiskt ensamstående småbarnsmödrar ej tvungna att lönearbeta. Där har de rätt till olika bidrag, tills barnet fyller 10 år, som gör det möjligt för dem (dock på existensminimum) att vara hemma med barnen eller fortbilda sig. Men oavsett dessa och andra skillnader avseende försörjningsrelationerna i Skandinavien så har mannens försörjaransvar minskat, både faktiskt och ideologiskt, medan kvinnornas ökat. Åtminstone är det den bild som framtonar av statistiken.

Det talas idag om en »*feminisering av fattigdomen*«. I USA är 2 av 3 fattiga, kvinnor. Att familjer upplöses, att männen (ofta i jämställdhetens namn) undslipper försörjningsbördan och att kvinnor blir familjeförsörjare på dåliga villkor, är viktiga orsaker härtill. Men kvinnliga familjeförsörjares dåliga ekonomiska villkor bör *inte* tolkas som att de fått det sämre, allmänt sett, eller har det *eländigt*. Av undersökningar att döma tycks det vara vanligare att det är kvinnan än mannen som vill ha skillsmässa¹²⁾. Och att kvinnorna upplever att de efter skillsmässan, trots kanske sämre ekonomiska villkor, har fått ett bättre liv. Det är faktiskt inte heller säkert att de får det ekonomiskt sämre något åter andra undersökningar antyder att de inte får¹³⁾. *Den manlige försörjaren* har kanske varit och är fortfarande *mest en ideologi* med ett högst varierande verkligt innehåll.

Detta hävdas nu av flera kvinnoforskare. Det har funnits och finns förväntningar på att männen ska försörja kvinnor och barn och det har varit en del av den traditionella mansrollen. Men i verkligheten har kvinnorna ofta inte kunnat lita till detta utan har fått arbeta för att kunna ta hand om sig och sina barn. Historisk statistik visar också att fenomenet ensamstående mor inte är något nytt, utan tvärtom har varit en vanlig kvinnosituation, tex i storstäderna vid sekelskiftet. Men det är klart att innebörden idag är en annan. Kvinnor som vid sekelskiftet lönearbetade för familjens försörjning gjorde det vid en tid då den manliga försörjarideologin stod stark. Det är väl därför det varit tyst om deras insats så länge. Idag då jämställdhetsideologin är stark blir kvinnors försörjningsinsats mer synlig och både kvinnor och män reser krav om »lika villkor« (men på olika frågor).

Idag har vi också undersökningar som visar att kvinnan ofta inte får tillräckligt med pengar till sig och barnen av mannen, försörjaren¹⁴⁾. Det är han som har pengarna och som har kontrollen över familjens ekonomi och det är hon som måste be om pengar och för honom redovisa hur de förbrukats. Mannen, som är den som får ekonomisk ersättning för sitt arbete, uppfattar det också lätt som hans bil, båt, hus mm då de är köpta för »hans« pengar.

Kvinnor kan och ska klara allt idag. Lönearbeta, ha barn, hem och kanske en man. Självständiga och ansvarsfulla (de tar hand om barnen) stretar de på. Och männen, de kanske får mer pengar, mindre ansvar och ännu mera tid för sig själva men de hamnar liksom vid sidan om. Dvs vid sidan om »den nya fa-

miljen». Det är mot denna bakgrund och under täckmantel av jämställdhet jag tror att man kan förstå de artikulerade mansintressena i olika förslag och lagar som har med relationer till barn att göra. I Sverige är detta tydligt i tex regeln om gemensam vårdnad vid skillsmässa samt i den nya inseminationslagen. Här visar männen starka intressen i att garantera sig en relation till barn.

Barn behöver en far, heter det. Men det verkar också som män behöver barn, de behöver få vara fädrar. Här har kvinnors makt och övertag över män ökat i samband med att de har blivit mer självständiga. Det är därför, tror jag, som männen griper till lagstiftning. I det senaste svenska inseminationsförslaget finns det två fädrar. Den biologiske fadern som donerat säd men som inte har några juridiska rättigheter eller skyldigheter gentemot barnet samt den sociala fadern. Den sistnämnde har dessa rättigheter och skyldigheter och han har dem *genom sin relation till modern*. Följaktligen en form av matriarkat då kvinnan bildar utgångspunkt för sociala och släktskapsrelationer. Samtidigt framstår utpekandet av 2 fädrar som att mannens roll ges en extra betydelse och vikt.

Mannen som familjeförsörjare håller på att ersättas av kvinnor och staten. Av en del kvinnoforskare har detta tagits som ett tecken på att *det offentliga patriarkatet* tar över på bekostnad av *det personliga patriarkatet*. Termerna avspeglar också en förändring i dominans och underordningsrelationerna mellan könen. Den enskilde mannens kontroll och makt över kvinnan har minskat. Kvinnorna har på ett personligt plan blivit mer självständiga och oberoende. Samtidigt har de genom att träda ut i offentligheten och där konfronteras med männen på alla områden, underordnats det manliga kollektivet. Mannsdominansen kan därför sägas ha förändrats från att vara »synlig» och »specifik» till att vara »allmän» och »diffus».

Idag har männen pengarna och kvinnorna barnen. Avvecklandet av den manliga försörjaren borde dock på sikt resultera i en löneutjämning mellan könen. I jämställdhetens tidevarv är inte mannskönet och arbetsdelningen helt rumsrena argument för männens högre löner. Försvinner då också försörjningsargumentet blir det svårare att i framtiden motivera löneskillnader mellan könen. Traditionen är dock en mäktig manlig bundsförvant.

Till sist...

Det jag här har tagit upp av orsaker till och verkningar av förändringar i försörjningsrelationen man-kvinna-barn, har varit det man kan se i ett könskampsperspektiv. Jag har med andra ord satt fokus på kvinnor och mäns lika och olika intressen, på deras situation och på deras relation. Nu är det klart att förändringar i försörjningsrelationen också har andra orsaker och konsekvenser. Tex så kan man med fog hävda att »kapitalet» också har frångått för-

sörjarlöner och haft »objektiva» intressen i denna jämställdhetsutveckling. Det betalas inte längre ut mannlöner som en hel familj kan leva på. Vidare kan upphörandet av mannen som försörjare, ideologiskt och faktiskt, göra samhället lösligare och mindre stabilt. Har man ekonomiskt ansvar för andra är man mer motiverad att lönearbeta och att finna sig i dess villkor. (Jämställdhet i försörjningshänseende skulle sålunda kunna gynna solidaritet och kampvilja bland lönearbetarna). Det är bla därför som »single» män generellt sett inte är en attraktiv arbetskraft, tvärtom vad som gäller för kvinnor. Män som inte är ensamförsörjare är därför inte heller lika självklara stöttepelare för krig och kapitalism. Och den rollen lär väl inte kvinnor överta, även om de blir försörjare.

NOTER:

1. Se tex I Illich; Gender, London 1982.
2. I en analys av Rita Liljeström i A. Borg m fl; Prostitution, Stockholm 1981, tolkar hon Levi-Strauss som att han ger uttryck för detta perspektiv.
3. Se tex M. Hellspong & O. Löfgren; Land och stad, Lund 1972 samt R. Ambjörnsson; Familjeporträtt, Stockholm 1978. Den sistnämnde är idehistoriker och ej folklivsforskare.
4. Se tex C. Cockburn; The Material of Male Power, Feminist Review No. 9 oct 1981 samt J. Lown, Not So Much a Factory, More a Form of Patriarchy... i E. Garmarnikov mfl; Gender, Class & Work, London 1983.
5. Detta hävdas bla av H. Hartman tex i artikeln The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union; Capital and Class No. 8/1979.
6. Dessa argument framför bla R. Milkman i artikeln Redefining »women's work»: The Sexual Division of Labor in the Autoindustry During World War II; Feminist Studies 8 No. 2 summer 1982.
7. Se K. Widerberg; Kvinnor, klasser, lagar 1750-1980, Stockholm 1980.
8. Se anförd artikel av R. Milkman samt en annan av samma författare, Organizing the Sexual Division of Labor; Historical Perspectives on »women's work» and the American Labor Movement, Socialist Review No. 49 (Vol. 10 No. 1) jan-febr. 1980.
9. Jag har själv tagit upp det i min tidigare nämnda bok samt i artikeln, Sverige - gammalt patriarkat i ny förklädning, Kvinnovetenskaplig tidskrift nr 3, 1981.
10. B. Ehrenreich; Hearts of Men, New York 1983.
11. Detta motiverar författaren med att det är medelklassen som är den ideologiproducerande och ideologiförande klassen.
12. Se K. Moxnes; Når kvinner vil skilles, Oslo 1980.
13. Se tex en artikel av I. Koch-Nielsen; Kvindens situation efter skilsmisse, i Årbog for Kvindet, København 1982.
14. Detta framkommer bla i undersökningar utförda vid Kvinnorätten i Oslo. Se A. Hellum; Kvinners arbeid og integritet i familien, samt M. Fastvold; Penger og verdighet etter ektefelleloven § 1, i T. Stang-Dahl; Kvinnerett I & II, Oslo 1985.